

Omat kanat, omat munat

Kannet, ulkoasu ja taitto Taina Leino / Vitale Ay

© Kirsti Hassinen ja Kustannusosakeyhtiö Tammi, 2014

ISBN 978-951-31-7316-6

Painettu EU:ssa

Kirsti Hassinen

Omat kanat, omat munat

PIHAKANALAN
PERUSTAMINEN

Kustannusosakeyhtiö Tammi, Helsinki

Sisällys

Alkusanat.....	7
Mistä on kanat ja kukot tehty?	9
Kanojen käytös	17
Meillekö kanoja?	25
Pihakanalan luvat ja muu byrokratia	37
Kanalan rakentaminen.....	43
Kanojen ruokinta	61
Kanan lisääntyminen	75
Kanojen terveys.....	89
Kana, ihminen ja muut eläimet	103
Kananmuna, elämän alkulähde.....	113
Kanoja ja kanaloita	119
Maatiaisuus on hitautta ja kohtuullisuutta.....	127
Lähteet	140
Tarkka sisällys	142
Kiitokset	144

Kaikki halusivat lähteä mukaan kesäiselle postinhakumatkalle.

Alkusanat

Olen kulkenut maatiaisten, eli suomalaisten alkuperäisrotujen matkassa jo yli kolmekymmentä vuotta. Maatiaiselämäni alkoi Vesilahden Rämsööstä vanhalta pientilalta, jossa meillä oli muutama suomenvuohi, pari lammasta, maatiaiskanoja ja mehiläisiä. Villava suomenlammas vei perheemme vuokratilajäksi Heinäveden Valamoon. Suomenlampaan erinomainen villa kietoi meidät pauloihinsa ja seuraavaksi ostimme kehräämön Kontiolahdelta Pohjois-Karjalasta. Lapset kasvoivat oman kyyttölehmämme Voikukan maidolla villan tuoksussa Pilvilampaat-kehräämön kupeessa. Suomenhevostammamme Elotar sai ensimmäisen varsansa Pilven Pojan ja siitä alkoi innostus suomenhevosen kasvatukseen. Samoihin aikoihin perheeseemme tuli ensimmäinen paimensukuinen lapinkoira Irene, ja minä perustin Pilvipolun kennelin. Porokoirasukuiset koirat veivät minut Lappiin tutustumaan poronhoitokulttuuriin. Tietysti talossa oli aina myös maatiaiskissa tai pari.

Ensimmäiset maatiaiskanat ja Aukusti-kukko tulivat meille Rämsöön pientilalle 1980-luvun alkupuolella. Elimme silloin lähes luontaistaloudessa, ja kananmunat ja vuohenmaito muodostivat pienen perheemme ruokatalouden rungon. Myös Valamossa meillä oli lampolan yhteydessä pieni kanala,

jonne hankimme parikymmentä alholaista maatiaiskanaa ja kukon, jolle annettiin nimeksi Pilven Pietari. Maatiaiskanojen munat maistuivat hyvin myös luostarin välle.

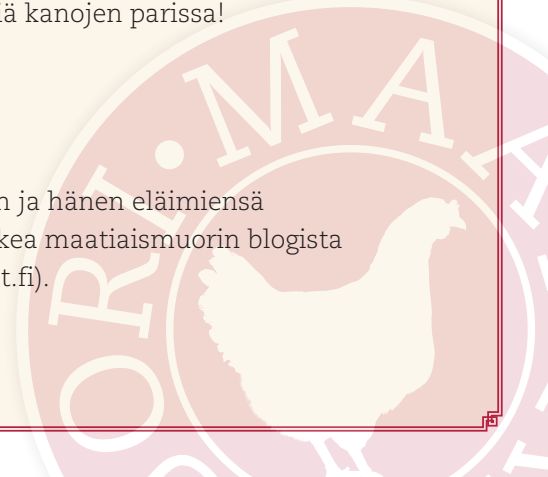
Lapset lähtivät maailmalle ja minä jäin yksin. Maatiaisista en ole kuitenkaan eroon päässyt, enkä haluakaan. Nyt elän maatiaisteni kanssa Kortelahden pientilalla Kolilla. Kanani, koirani ja kissani palauttavat erinomaisesti nykyhetkeen, jos muistot tai tulevaisuus alkavat ahdistaa. Kanat ja kukot Taisto, Ukko ja Yrjö-Poika tuovat elämäni paljon iloa ja ovat olleet valokuvamallejani ja inspiroijiani tämän kirjan kirjoittamisessa.

Minulle maatiaisuus on elämäntapa. Maatiaiseni ovat sopusoinnussa minulle tärkeiden asioiden kanssa, joita ovat luonto ja sen suojeleminen, kohtuullisuus, turhan kulutuksen välttäminen sekä hidastaminen, eli elämästä nauttiminen tässä ja nyt.

Onnellisia hetkiä kanojen parissa!

Toivottaa
Maatiaismuori

P.S. Maatiaismuorin ja hänen eläimiensä kuulumisia voit lukea maatiaismuorin blogista (suakkuna.blogspot.fi).

Mistä on kanat ja kukot tehty?

Kukko ja kana ovat enää harvalle tuttuja eläimiä. Osa meistä muistaa ne vain vanhoista aapiskirjoista. Ennen kanojen hankkimista onkin tärkeää perehtyä kanan rakenteeseen, elintoimintoihin ja aisteihin. Kanan käytöstä ymmärtää paremmin, kun käsittää että kana näkee, kuulee, tuntee ja haistaa maailman eri tavalla kuin me tai tutummat lemmikkimme koira ja kissa. Jotta kanoja voisi hoitaa hyvin, on myös oltava perillä esimerkiksi kanan ruuan-sulatuksen toiminnasta, muuten voi tehdä kohtalokkaita laiminlyöntejä kanan hoidossa.

Harja kertoo paljon kantajastaan

Kukon ja kanan tunnistaa harjasta ja heltasta. Harja tekee kantajastaan komean kruunupään, mutta se on paljon muutakin kuin pelkkä koriste. Kanalla harjan koko ja väri vaihtelevat hormonaalisen toiminnan mukaan. Munivan kanan harja on kirkkaamman punainen ja suurempi kuin nuorikon tai munintatauolla olevan kanan. Kukolla harjan väri puolestaan kertoo sen asemasta laumassa. Johtaja-

kukon harja on vahvimman punainen ja muiden kukkojen sitä selvästi haaleampia.

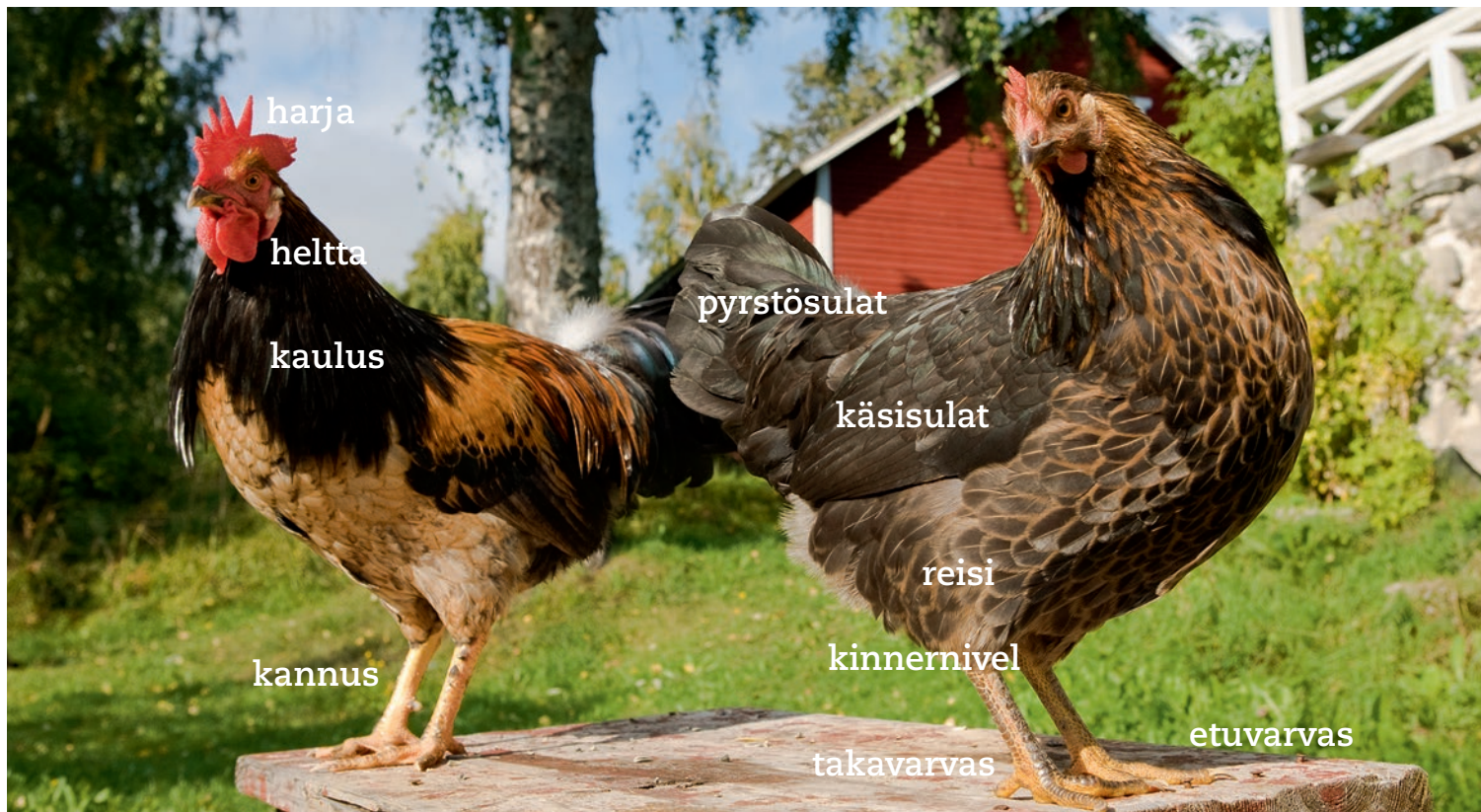
Eräänä talvena kanalassani oli kaksi kukkoa, aikuinen Ukko ja syksyllä syntynyt Yrjö. Joulun jälkeen Yrjö-Poika alkoi olla täysikasvuinen, mutta sen harja ja helтта olivat paljon vaaleammat kuin Ukolla. Väriero oli selvästi nähtävissä vielä kevääläkin, vaikka Yrjöllä oli jo pari omaa kanaa haaremissaan.

Harja ja helтта ovat lihaisaa ihomuodostumaa. Pakkasella ne ovat kanan arimmat kohdat, minkä tähden kannattaa olla tarkkana, etteivät harjan kärkiosat pääse paleltumaan.

Harjan ja heltan jälkeen katse suuntautuu koreaan höyhenpukuun. Kanalla ja kukolla on kaksin-kertainen vaatetus: alla untuvainen "aluspaita" ja päällä päällystakki peitinhöyhenistä. Pehmeä untuvahöyhen on erinomainen eriste, se pitää kanan lämmön sopivana ja estää vettä haihtumasta linnun kehosta. Peitinhöyhenet taas kattavat untuvapeitteen ja antavat kanoille ulkomuodon ja värityksen. Päällystakin lailla ne estävät lämpöä karkaamasta ja pitävät sadeveden poissa linnun iholta.

Pyrstön ja siipien suuria höyheniä sanotaan suliksi. Ne ovat linnuilla kehittyneet lentämistä varten. Siipisulat ovat kankeita ja muodostavat yhdessä levymäisen siiven. Kiinnityspaikkojen mukaan puhutaan käsisulista, kyynärsulista ja peukalosulista. Hyväkuntoisella kukolla on pyrstössä myös komeat sirppi- eli laulusulat, joita se pörhistelee käyskenellessään kanojen keskellä.

Kanan eturaajat eli siivet ovat erikoistuneet yksinomaan lentämiseen, eikä se voi niillä tarttua mihinkään. Sen sijaan kanan kaula on hyvin taipuisa. Nokka toimii tehokkaasti ruuan hankinnassa, tarttumisessa ja puolustamisessa. Pään ja kaulan avulla lintu pitää yllä myös tasapainoa. Kävellessään se vetää kaulan taakse ja lentäessään venyttää sen suoraksi eteenpäin.

Nuori maatiaiskukko ja -kana hornionkantaa Kolin Kortelahdessa.

Vaikka kana on lintu, on sen lentotaito melko heikko. Se pystyy siipien avulla hypähtämään orrelle tai laskeutumaan muutaman metrin turvallisesti. Jos kana säikähtää, se lentää kuin päätön kana eli pyrähtelee kaakattaen sinne tänne esteisiin törmäillen.

Kanalla on neljä varvasta, joista kolme on kääntynyt eteenpäin ja yksi taakse. Varpaillaan kana saa tukevan otteen orresta ja niillä se myös kuopsuttelee pihalla etsien herkkupaloja. Kukolla on takavarpaan yläpuolella kannukset, joita se käyttää

puolustaessaan reviiriään muita kukkoja vastaan. Iän myötä kannukset kasvavat pituutta, mistä johtuen niiden perusteella voi päätellä kukon iän.

Kanan luut ovat kevyet niin kuin kaikilla linnuilla. Luut ovat onttoja ja yleensä ilmalla täyttyneitä. Kanan selkäranka on jäykkä, sillä selkänikamat ovat melkein liikkumattomiksi yhteen kasvaneet. Jäykkäselkäisyydellään on syynsä. Jäykkä selkä tekee mahdolliseksi sen, että kana voi nojata yhteen raajapariin kerrallaan: lentäessä eturaajoihin eli siipiin ja seisossa ja juostessa jalkoihin.

Kanalla on kolme mahaa

Kanan elintoiminnot ovat vilkkaat ja ruumiinlämpö korkeampi kuin vaikka ihmisellä. Kanan sydän lyö tiheästi, 140 kertaa minuutissa. Aktiivisen liikkeesä olevan kanan normaalilämpö on 42 astetta, mutta levossa se laskee pari astetta. Jos kanan höyhenpeite on kunnossa, se eristää hyvin sekä kylmältä että kuumalta. Kanan ihossa ei ole hikirauhasia, minkä takia kana viilentää helteellä itseään läähättämällä

nokka avoimena. Koska pelkän nokan kautta lämpöä on hankala säädellä, ei liika kuumuus ole kanalle hyväksi. Jos lämpötila nousee yli 24 asteen eikä kana pääse viileämpään varjoon, sen olo tulee tukalaksi.

Kana eroaa tutummista kotieläimistä etenkin ruoansulatuksensa kautta. Kanalla on kolme mahaa, kupu, rauhasmaha ja kivipiira, joissa se pehmentää

Vanhemmalla kukolla on vahvat kannukset ja pitkät laulu- eli sirppisulat pyrstössään.

ja hienontaa ruuan. Kana huuhtoo ruuan ensin veden avulla kupuun. Sieltä ruoka jatkaa ruokatorvea pitkin rauhasmahaan. Kuvussa ja rauhasmahassa ruoka pehmenee ja alkaa sulaa. Sen jälkeen ruoka siirtyy kivipiiraan eli lihasmahaan, jossa voimakkaat lihakset jauhavat rehun karkeat osat soran avulla hienoksi. Kivipiirassa oleva sora siis korvaa hampaat. Jotta kanan ruuansulatus toimisi kunnolla, tarvitsee kana säännöllisin välein uutta soraa.

Ravinnossa olevat ravinteet imeytyvät suoliston seinämän läpi kanan elimistöön. Uloste jatkaa peräsuolen kautta yhteissuoleen. Yhteissuoleksi suolta kutsutaan, koska siihen aukeavat myös virtsatiehyt ja munatiehyt. Uloste poistuu siis samaa reittiä kuin virtsa ja muna. Kanan virtsa on kiinteää, valkoista ainetta ulosteen pinnalla.

Kana voi elää varsin pitkäikäiseksi. Sen elinikä vaihtelee neljästä vuodesta yli kymmeneen vuoteen ja riippuu paljon elinolosuhteista ja roduista. Stressittömissä olosuhteissa hyvin hoidettu kana voi elää jopa 20 vuotta. Viimeistään seitsemänvuotiaana kana kuitenkin lopettaa muninnan ja siirtyy eläkkeelle.

Kana näkee tarkasti ja laajasti

Kanan tärkein aisti on näköaisti. Se näkee tarkemmin kuin ihminen ja erottaa värit hyvin. Kana näkee myös ihmissilmään näkymättömän ultraviolettin värin. Ultraviolettia väriä on kanan höyhenissä, erityisesti rinta- ja vatsahöyhenissä ja värillä oletetaan olevan merkitystä kanojen kumppaninvalinnassa.

Kanoilla ei ole hampaita.

Harmillisesti yleensä kanaloissa käytetyssä keinovalaistuksessa ei ole ultravioletin värin aallonpituutta. Silloin kanatkaan eivät näe ultraviolettia väriä, ellei kanalaan pääse luonnonvaloa. Tästä syystä onkin havaittu, että luonnonvalossa kanat lisääntyvät paremmin.

Kanan näkökenttä on 300 astetta eli kana näkee hyvin myös sivuille ja takaviistoon. Kun kana haluaa katsoa kohdetta tarkasti, se kallistaa päätään sivuun. Tämä johtuu siitä, että yksityiskohtien paras erotuskyky on kanoilla silmän näkökentän keskellä.

Koska kanojen näkö on tarkempi kuin ihmisellä, ne voivat viestiä toisilleen niin pienillä eleillä, ettei ihminen niitä välttämättä huomaa. Kanojen eleitä oppii kuitenkin ymmärtämään sitä paremmin mitä enemmän niiden kanssa viettää aikaa. Kanan korvat sijaitsevat höyhenpeitteen alla hieman silmien alapuolella. Kanan kuuloaisti on suurin piirtein yhtä hyvä kuin ihmisellä. Ihmisen kuuloalue on 20–20 000 hertsiä, kanoilla puolestaan 15–10 000 hertsiä. Kana siis kuulee hieman matalampia ääniä kuin ihminen, mutta ihminen kuulee taas paremmin korkeita ääniä.

Kanoilla on myös makuaisti. Ne eivät pidä kitkeristä eivätkä happamista mauista. Myöskään hyvin suolaiset tai makeat ruuat eivät ole kanojen mieleen. Aiemmin luultiin, että hajuaistilla ei ole paljon merkitystä kanoille. Viimeaikaisten tutkimustulosten perusteella vaikuttaa kuitenkin siltä, että kana käyttää myös hajuaistiaan ruuan valinnassa.

Kanat aistivat kivun, kuuman ja kylmän samalla tavalla kuin nisäkkäätkin. Erityisen herkkätuntoinen

Ukko-kukko lentää.

on kanan nokka, jonka avulla se tutkii ympäristöä. Tuntoaisti on erityisen tärkeä sosiaalisessa kanssakäymisessä muiden kanojen kanssa sekä silloin kun kanaemo järjestelee munia tai pieniä untuvikkoja alleen lämpöön.

Horniolainen kymmenvuotias kukko ja saman ikäiset kanat. Munia ei ole tullut enää moneen vuoteen, mutta muuten ei ikä paina.

Kanojen käyttöä

Kanat touhottavat, ovat äänekkäitä ja saavat aikaan suurta draamaa pienistä asioista vähän niin kuin me ihmisetkin. Ne kuitenkin keskittyvät olennaiseen: ruokaan ja lisääntymiseen. Kanat todella elävät hetkessä. Niillä on paljon eleitä, hyvin pieniäkin, joiden avulla ne kommunikoivat keskenään. Ne viestivät myös äänellään monella tapaa piipittäen, kurnuttaen, kotkottaen ja kiekuen. Jos hoitaja osaa tulkita kanojensa ruumiinkieltä ja ääntelyä, niiden elämän seuraaminen on mielenkiintoisempaa ja hoito helpompaa.

Kana sukii, venyttelee ja kylpee

Jotta kanat eläisivät onnellista, stressitöntä elämää, niillä pitää olla mahdollisuus tiettyihin lajinomaisiin toimenpiteisiin, kuten sukimiseen, venyttelyyn ja hiekkakylpyihin. Pihakanalan pitäjän kunnia-asia

on, että kanat pääsevät toteuttamaan itseään. Silloin kanojen elämää on ilo seurata.

Kanat rentoutuvat sukimalla siipiään ja venyttelemällä. Siipien sukiminen on tärkeää rentoutumisen lisäksi myös höyhenpuvun kunnossapidon takia. Jos kana on kuitenkin hyvin stressaantunut, se voi sukia itseään koko ajan. Venytellessään kanat ojentelevat jalkojaan ja siipiään ja ravistelevat itseään.

Kylpeminen on kanalle ainakin yhtä tärkeää kuin saunominen suomalaiselle. Kylpeminen on kanoille tärkeä tapa poistaa stressiä, mutta sen avulla hoidetaan myös höyhenpukua ja karkotetaan loisia. Kana valitsee kylpypaikakseen mieluiten aurinkoisen, kuivan, multavan tai hienohiekkaisen sopen. Sisätiloissa kanalasta pitäisi aina löytyä sopiva paikka kanojen kylpemiseen. Kortelahdessa kanalassani on maalattia, ja kanat kuopivat kylpykuopan itselleen sopivaan nurkkaukseen. Hiekan ja mullan lisäksi turve ja kutterinpuru ovat mieluisia kylpymateriaaleja.

Siipien sukiminen on tärkeää myös höyhenpuvun kunnossapidon takia. Jos kana on hyvin stressaantunut, se voi sukia itseään koko ajan.

Kana nautiskelee
samanaikaisesti
hiekk- ja
aurinkokylvystä.

Valo rytmittää kanan päivää ja vuotta

Valo rytmittää kanan elämää ja päivän puuhia. Kukko tiedottaa reviiristään ahkerimmin aamuisin. Kanaparvessa asiat tehdään yleensä yhtä aikaa, aivan kuten kesyn kanan esivanhemmilla viidakokanoillakin oli tapana. Samanaikaisuus suojaa parven yksittäistä kanoja ympäristön vaaroilta. Aamulla kanat keskittyvät ruokailuun. Siksi onkin tärkeää antaa pääosa päivän ruuasta heti aamuisin.

Kanat munivat yleensä keskipäivään mennessä, minkä jälkeen päivä sujuu enemmän lekottelun ja pienen puuhailun, kuten kylpemisen, merkeissä. Illalla on vielä yleensä toinen aktiivinen ruoka-aika. Varsinaisten ruokailujen lisäksi kanat napsivat koko päivän ajan herkkuja, kunhan vain sopivia nameja sattuu kohdalle. Kanat vetäytyvät orrelle nukkumaan auringon laskiessa tai kesäaikaan viimeistään, kun auringonnoususta on kulunut 15–16 tuntia. Talvisaikaan kanalan valojen avulla voidaan säädellä päivän pituutta. Kanat tarvitsevat munimiseen noin 13–14 tuntia valoista aikaa.

Jos pienkanalassa ei pyritä huipputuotantoon, voidaan noudattaa luonnon rytmiä ja sallia kanoille lepoaika munimisesta syysiltojen pimetessä. Syys-talvella aikuisilla kanoilla on sulkasato eli kanat ti-puttavat suuren osan peitinsulistaan. Silloin kanat ovat luonnostaan passiivisempia eivätkä myöskään muni. Kanalan valaistus voidaan lyhentää tuolloin jopa 7–8 tuntiin, niin kanat saavat pienen muninta-tauon. Alle 7–8 tuntiin valoisaa aikaa ei kuitenkaan saa vähentää, sillä sen verran kanat tarvitsevat valoa ruokaillakseen kunnolla.

Keväällä kanat alkavat munia maalis-huhtikuussa, kun päivän pituus on yli 12 tuntia. Jos kanojen höyhenpeite on kunnossa sulkasadon jälkeen ja kanat ovat virkeitä, muninnan voi valaistuksen avulla käynnistää talvella aiemminkin. Päivän pituutta lisätään valojen avulla noin puoli tuntia viikossa, kunnes valoisaa aikaa on 13–14 tuntia päivässä.

Kortelahdessa kanalassani eletään luonnonrytmin mukaan. Omakin elämänrytmini muuttuu syksyn myötä niin, että pikkuhiljaa kanalaan lähtö aamuisin siirtyy klo 7:stä 9:ään. Iltaisin käyn sammuttamassa valot kaamosaikaan noin ilta-

kuuden maissa. Joulun jälkeen alan taas pidentää päivää niin, että helmikuun lopulla sammutan valot kahdeksan maissa. Ja kevättä kohti etenen auringonnousun kanssa samaa tahtia, kunnes huhtikuussa luovutan valaistuksensäätelyn kokonaan auringolle.

Koska kanalassani on yleensä aina muutama kesällä ja syksyllä kuoriutunut nuorikko, muninta jatkuu hiljalleen koko talven ajan niin, että kaupasta minun ei useinkaan tarvitse munia ostaa. Vanhemmat kanat pitävät meillä kuitenkin usein talvisaikaan useamman kuukauden munintatauon.

Sopuisa parvi savitaipaleenkannan maatiaiskanoja.

Kanan elämää parvessa

Luonnossa vapaana elävä punainen viidakkokana elää pieninä parvina. Viidakkokanaa pidetään kesykanan luonnonkantana. Niiden parvissa on enemmän kanoja kuin kukkoja, mutta parvessa on aina myös useampia eri-ikäisiä kukkoja. Kun parven koko lähenee kolmeakymmentä, parvi yleensä jakautuu. Luonnonparvissa nuoret kukot elävät parven reunoilla. Ne varoittavat ensimmäisenä vaaroista ja joutuvat helpommin myös saaliiksi. Minun parvessani oli yhtenä kesänä samankaltainen tilanne, kun viisi kukkopoikaa eleli poikasvaiheen jälkeen omana porukkanaan seuraillen Taisto-kukkoa ja kanoja pienen välimatkan päässä. Syksyllä

ne joutuivat kanahaukan hyökkäyksen kohteeksi, mutta onneksi pihan koirat kerkesivät hätiin.

Pienkanalassa kanoja on sopiva ja luonnollinen määrä, eli yleensä alle 30. Tämän kokoisessa laumassa yksilöt pystyvät tunnistamaan toisensa ja elämä sujuu sopuisasti. Jos tilat ovat väljät, voi parvessa olla useampi kukko, jotka muodostavat omia parviaan.

Useamman kukon eläminen yhdessä onnistuu paremmin, jos vanhan kukon laumaan kasvaa parvessa uusia kukkoja. Myös samaa veljessarjaa olevat kukot saattavat tulla keskenään juttuun aikuisenakin. Kahden aikuisen ja toisilleen vieraan ku-